

ДО ІСТОРІЇ ПУБЛІКАЦІЙ ТА КРИТИЧНИХ ОЦІНОК ПЕРШИХ ПОЕТИЧНИХ ЗБІРОК ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Ідеться про публікацію збірок перекладів «Книги пісень» Г. Гейне (спільно з М. Ставиським. – Львів, 1892) та оригінальної поетичної збірки Лесі Українки «На крилах пісень». – Львів, 1093) і їх критичної оцінки.

Ключові слова: «Зоря», літературний гурток «Плеяда», перші поетичні збірки Лесі Українки.

13 (25) лютого 1892 року на прохання професора Львівського університету Омеляна Огоновського Олена Пчілка подає відомості про життєвий і творчий шлях Лесі Українки та її брата Михайла до «Історії літератури рускої» і, зокрема, зауважує:

«Питаєте про дітей, Лесяю (котра дійсно єсть Лариса) й Мих[айла]. Власне, їх біографія (коли такі молоді особи заслужують на „біографію“) єсть разом з тим доповненням і моєї життєписі. В дітей мені хотілося перелити свою душу й думки – і з певністю могу сказати, що мені се удалося. Ховаю дорогий для мене лист Мих[айла], написаний в одну смутну для мене хвилину; в тім листі мій первенець пише: „Коли я став тим, чим єсть, коли в мені є що-небудь доброго, то се дякуючи Тобі, мамочко“. Не знаю, чи стали б Леся й Мих[айло] укр[аїнськими] літераторами, коли б не я; може б, стали... але хутній, що ні... Від батька вони не могли б навіть навчитися укр[аїнської] мови, бо він нею не вмів говорити. Власне, я „наважила“ і завше окружала дітей такими обставинами, щоб українська мова була їм найближчою, щоб вони змалку пізнавали її якнайбільше. Життя зо мною та посеред волинського люду сприяло тому» [13, 85].

Завдяки батькам, а особливо талановитій і невтомній матері, діти здобували достойну освіту. Леся мала особливий хист до мов. Разом із братом опановувала латинську й старогрецьку мови, з матір'ю досконало вивчила німецьку й французьку, самотужки польську й італійську, згодом англійську та ін. Багато важила

й лектура в родині Косачів. Поряд із українськими письменниками із чужомовних літератур Леся Українка віддає симпатії Андерсену, Гейне, Діккенсу, Міцкевичу, Гете, Шиллеру, Словацькому, Флоберу, Тургенєву...

Олена Пчілка завзято залучала дітей до перекладацької діяльності, яка давала можливість не тільки заглибитись у зміст першотвору, а й передати його рідною мовою, донести образне багатство першоджерела, опанувати віршову техніку, інтенсивно працювати над власною освітою. Серед «найперших» спроб перекладу – книжка, що вийшла у Львові 1885 року: Вечерниці (Оповідання М. Гоголя) / пер. Михайла Обачного й Лесі Українки, під ред. Олени Пчілки. Заходом М. Ткаченка [М. Павлика]. До видання увійшло два твори: «Запропаща грамота» і «Зачароване місце». За переклад «Запропащої грамоти» Леся взялася, коли їй було 13 років, засвідчивши гарне знання російської та української мов, як народної, так і літературної [2, 166].

Наголосимо, що й Олена Пчілка 1881 року в Києві опублікувала свої «Переклади з Гоголя» (Два розмаїтих зразки) із ґрунтовною передмовою, що мала назву «прислів'я», де висловила свої спостереження і зауваги стосовно особливостей перекладу творів українською літературною мовою і мрію про те, що буде вона завдяки талановитим письменникам «щиро вихована й випильнувана», а не «викувана» [9, 25]

1885 року львівський журнал «Зоря» (№ 19. – С. 228) сповістив читачів про вихід перекладів Лесі Українки й Михайла Обачного. Саме цей часопис у 1884 році вперше опублікованими поезіями «Конвалія» і «Сафо» відкрив нове літературне ім'я – Леся Українка, що стала зорею національної і світової літератури.

Про цей період у житті Лариси Косач повідомляє мати в листі до М. П. Драгоманова 30 листопада 1885 року. «Прекрасна дитина, така без кінця добряча, поблажлива до всіх. Дуже здібна, як до науки, так і до мистецтва... Леся пише вірші і цілком незле володіє віршем. Може колись стати справжньою поеткою. Вона тепер ніби переживає загальні фази розвитку української поезії. Спочатку писала про „долю“, а пізніше вірші її набрали цілком романтичного характеру. Щойно вона написала цілу поему

„Русалка”. Безумовно, поема робить враження чогось трохи старомодного, але написано її так тепло, так навіть художньо, що просто не знаєш, чи варто примушувати автора звертати з того традиційного, вже застарілого шляху? Нічого й казати, що Леся перейде від „Русалок” до новішого письма. Але чи треба упереджувати цей перехід, настоювати, щоб тепер вона кидала своїх „Русалок”? [5, 57-58].

Поема «Русалка» буде опублікована у жіночому альманасі «Перший вінок» (Львів, 1887) та увійде до першої поетичної збірки Лесі Українки «На крилах пісень» (Львів, 1893). Редактор Григорій Цеглинський у двох числах «Зорі» (1887. – Ч. 17-18) дає характеристику цьому виданню, наголосивши на історичному значенні жіночого альманаху, та висловлює особисто вдячність Наталії Кобринській і Олені Пчілці – його ініціаторам, фундаторам і авторам. «Русалку» Лесі Українки оцінює позитивно і за змістом, і за формою, як і ліричні вірші «Любка», «На зеленому горбочку», «Поле» [16, 308].

І наступні роки Леся Українка продовжує публікуватися у львівській «Зорі». 27 грудня 1888 року (8 січня 1889 р.) Олена Пчілка із Києва надсилає листа до редактора цього журналу Олександра Борковського. «Леся Українка мала би послать навіть багацько своїх віршів до „Зорі”, але з нею (Лесею) вийшла якась чудна штука в „Зорі”, – повідомляє письменниця. – «Ще весною послала она 4 своїх вірша до редакції; один був надрукований, другі ні. Треба було б знати, через що ті другі не побачили світу? Чи по їх нездатності, чи просто, може, загубились: між тими віршами був переклад сонета Марії Стюарт, по-моєму, дуже гарно переложений, і я ніяк не розберу, що з ним сталося?» [13, 42].

Часопис потребував нових творів, тож, як зауважує Олена Пчілка, „при тім безхліб’ю”, на якому знаходиться – як Ви се кажете – „Зоря”, ті вірші були б навіть дуже до речі, бо і взагалі всі три вірші були гарні» [13, 42]. Для публікації письменниця надіслала свою новелу «Соловійовий спів», переклад твору Тургенєва доньки Ольги (Олесі Зірки), зазначивши: «...се тепер молоде перо, «пробуюче чорнила» під моїм наглядом і порадою (підкреслення моє. – Н. С.), а також переклади Лесі Українки

з „Книги пісень” Г. Гейне: „Они мене дражнили”, „Чого так поблідли ті рожі ясні?”, „Як я про свою говорив вам печаль...”. Олена Пчілка висловила побажання, аби надіслані твори були опубліковані так: „Соловйовий спів”, потім з Гейне, тільки на Бога прошу, не пишіте „з Гайного!”, потім переклад Зірки – „Горобець”. Хай би було все наше при купці!» [13, 42].

Редактор «Зорі» пішов назустріч, опублікувавши твори Олени Пчілки та її дітей у першому числі «Зорі» за 1889 рік. Наступний номер теж містив твори Лесі Українки: оповідання «Така її доля», поезію «Завітання». Були й інші публікації у цьому виданні (понад 20 творів), зокрема перекладу Г. Гейне «В тебе й діаманти й перли» (1890. – № 24. – С. 371).

Відтак львівський журнал «Зоря» став важливим джерелом першопублікацій ранніх творів і перекладів Лесі Українки, що увійдуть до збірок перекладів «Книги пісень» Г. Гейне (Львів, 1892) та поетичної збірки «На крилах пісень» (Львів, 1893).

Олена Пчілка вірила в талант своєї доньки, мала прозорливе чуття. Не випадково 26 березня 1890 року вона подарувала їй рукописний альбом «Poesie» із побажанням-порадою: «Розглядайся навколо, де не будеш – і пиши... Поезія є всюди, хоч не всякий її бачить:

Тільки пчола пізнає
Мед, затаєний в квітці,
Тільки поет на всьому
Бачить прекрасного слід!

Твоя мама.

Цей альбом знаходиться у відділі рукописів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка (Фонд 2. – № 11), зберігаючи тепло і святість національного скарбу – автографів Лесі Українки за 1890–1895 роки, зокрема власних поезій: «Мій шлях», «Сім струн», «До мого фортеп'яно», «Contra spem spero» та ін. і перекладів, як-от: поезій Гейне, та переспівів гімнів Ріг-Веди.

Незважаючи на хворобливий стан здоров'я, Леся Українка бере найдіяльнішу участь у молодіжному літературному гуртку «Плеяда» (Київ, 1888–1894 рр.). Його ще називали «Плеяда

молодих українських літераторів», «Літературна громадка», «Література». Серед організаторів і учасників зібрань «Плеяди» були Леся Українка, Михайло Обачний (Михайло Косач), Людмила Старицька-Черняхівська, Грицько Григоренко (О. Судовщикова), І. Стешенко, О. Романова, Є. Тимченко, В. Боровик та ін. «Саме товариство „Плеяда молодих” – це було плоть од плоті, кость од кости нашої, – згадувала Олена Пчілка. – Бо деякі з цих молодих діячів – то були з наших сімей...» [8, 36].

Члени «Плеяди» пропагували українську культуру, перекладали кращі твори європейської літератури рідною мовою, відстоювали гідність свого поневоленого народу.

За спогадами Л. Старицької-Черняхівської, до цього літературного гуртка активно долучалася «громадка старших» – Олена Пчілка, Михайло Старицький, Микола Лисенко.

На засіданнях обговорювали художні твори, читали переклади зі світової літератури, відбувалися літературні конкурси, народжувалися видавничі плани, серед яких – укладання «Бібліотеки світової літератури», хрестоматії для дітей старшого віку.

Детальніше про творчі задуми «плеядівців» можемо довідатися з листування Лесі Українки. У її розлогому листі до брата Михайла подано програму – понад 150 творів світової класики, які письменниця вважала за потрібне перекласти членам «Плеяди» [14, 37-43], окреслюючи великі завдання на перекладацькій ниві.

Як згадував М. Славинський, саме Олена Пчілка поширювала серед молоді знайомство з європейськими літературами, заохочувала кожного, хто знав хоч якусь європейську мову, до перекладів світової поезії та прози і особисто сприяла, аби ті переклади були якнайкращими. «Праця між молоддю була, за спільною згодою, досить точно розподілена, а саме так: на долю Лесі Українки й на мою випали німецькі поети, за французькі взявся Самійленко. Людмила Старицька виговорила собі право вибирати з німецьких і французьких. О'Коннор, як нібито ірландка, – перебрала англійців, а Стешенко вгризся до Шиллера. Не знайшлося лише нікого на італійську мову, хоч ми й дуже намовляли до того Самійленка, який признався, що він трохи поіталійськи читає. Розподіл стосувався лише до перекладів,

самостійна поезія, так мовити, вільна. Кожний писав, що хотів, здебільшого ліричні та патріотичні твори, лише Самійленко додавав до того ще й свої влучні сатири. Ці творчі надбання автори на сходинах читали або ні, – як вони хотіли, щоб їх слухали, не уникали і від того, щоб їх критикували» [11, 338-339].

Для перекладу пропонувалися не тільки художні твори. У листі з Ялти до матері, датованому 22 листопада 1897 року Леся Українка радить членам «Літературної громадки» перекласти наукові видання «Огляд історії єврейського народу», «Історія європейської цивілізації в XIX ст.», обіцяє допомагати і словом і ділом [14, 400-401].

Літературний гурток планував також видання науково-популярних брошурок для освіти народу. В листі до М. Косача Леся Українка писала: «Ми уложили програмку книжечок по історії і розібрали вже деякі «точки-програми», я взяла Хмельниччину, Слав[инський] – київський княжий період від Володимира, Людя – Галицьке княжество» [14, 185].

Чим ці всі плани живилися? Людмила Старицька-Черняхівська відповідає: «Сі часи молодого життя осяяні якимсь надзвичайно лагідним світлом. Се були зібрання літераторів-товаришів, що служили одній справі, що любили не тільки власний поспіх, не тільки ті або інші власні інтереси, а рідне слово й завдання рідного життя [...]. Кожен мав почуття великої солідарності і громадського обов'язку. Читалися твори, спільно обмірковувалися і щодо змісту, й щодо мови, а коли справи було покінчено - починалися мрії, сі мрії все спліталися біля осередку: рідна преса, рідна школа, рідне життя» [12, 401].

На жаль, видавничі плани «плеядівців» не вдалося реалізувати, бо, як писала Леся Українка в листі до М. Драгоманова у травні 1893 року, «„Плеяда” наша майструє нібито й не одно видання, та всі вони або не докінчені, або не викінчені, а тут ще й *презренного металла брак...*» [14, 150].

Одним із успішних проектів «Плеяди» став переклад «Книги пісень» Генріха Гейне. У листопаді 1889 року Олена Пчілка пише з Колодяжного листа до сина Михайла в Київ, у якому повідомляє про надіслані йому вірші Лесі Українки і схвально оцінює її

переклад поеми В. Гюго «Сірома». Проте висловлює таке побажання: «Не зле було б, якби першою книжкою вийшов Гейне („Lieder” самі („Пісні”. – Н. С.), або „Lieder” і „Reisebilder” („Пісні” і „Образки з подорожі”. – Н. С.). Се теж було б цікаво» (13, 56).

До цього видання активно долучився М. Славинський – щирый товариш Михайла Косача, активний плеядівець, згодом видатний державний і громадський діяч, поет, публіцист і перекладач. Із Лесею Українкою він познайомився 1886 року в селі Колодяжному. У спогадах «Гортаючи сторінки життя», М. Славинський детально описує свою першу зустріч із родиною Косачів, яка відбулася завдяки його знайомому – дорожньому майстрові на станції Любитів, що неподалік Ковеля, Пильчикову, синові члена київської «Старої громади» і доброму українцеві [11, 335]. Довідавшись, що М. Славинський пише вірші, він вирішив познайомити його з Оленою Пчілкою. За сприяння Михайла Косача ця зустріч відбулася. Олена Пчілка прочитала кілька віршів вісімнадцятилітнього юнака, зробила свої зауваження, але, як згадує М. Славинський, «єдине, що вона похвалила без застережень, це добру мову і спосіб уживання слів. Пізніше вона була до моїх творів далеко суворіша, може, тому, що то вже був час не лише знайомства й співробітництва коли не з нею безпосередньо, то з її великою дочкою. Двічі чи тричі ще я відвідав того літа Колодяжне і з тих часів нав'язались мої тісні взаємини з родиною Косачів» [11, 337].

Під час цих і подальших зустрічей окреслився задум щодо спільного видання творів Генріха Гейне. Книга перекладів побачить світ у Львові 1892 року в серії «Всесвітня бібліотека».

«Книгу пісень» Г. Гейне написав у Німеччині 1827 р. під впливом глибокого, але нещасливого кохання до двоюрідних сестер Амалії й Терези. Видавцем став Ю. Кампе, який купив рукопис у Гейне всього за 50 луїдорів, а здійснив 12 перевидань [1, 47]. Свої сповіді про нерозділену любов залишили світовій літературі Данте Аліг'єрі (зб. «Нове життя» – «Vita nuova», 1292), Франческо Петрарка («Canzoniere», варіант перекладу «Книга пісень», 1373-1374).

Збірка Г. Гейне складається із чотирьох циклів: «Страждання юності», «Ліричне інтермецо», «Знову на Батьківщині», «Північне море». Поезії з «Подорожі на Гарц» виділено окремим підрозділом. Леся Українка та Михайло Славинський перекладають вірші, подавши ці назви як «Ліричні співанки», «Поворіт додому», «Північне море» та «З подорожі до Гарца». Спільна праця тривала кілька років. Заклопотаний громадськими справами, навчанням, М. Славинський не завжди вчасно передавав свої переклади. Збереглися листи Лесі Українки, Олени Пчілки до Михайла Косача, у яких звучить стурбованість із цього приводу. На початку листопада 1889 р. Леся надсилає з Одеси лист до брата, де висловлює прохання: «Скажи п. Максимові, якщо йому цікаві трохи мої слова, що я ніколи не сподівалась, щоб він так лепсько дбав про наше спільне завдання; таж таки часу немало було – ціле літо і осінь, щоб перекласти тую решту віршів. Я тепер переклала вже першу главу „Bergidyll’ii” („Гірських ідилій”), хутко перекладу цілу, і значить, все, що я на себе взяла, я зробила. Правда, я людина без діла – „праздношатающаяся”, але зате у мене є такі перешкоди, яких ви не маєте, і дай Боже, щоб ніколи не мали... От перша перешкода – «moje miłe zdrowie i powodzenie» [14, 36].

Переклад «Книги пісень» Леся Українка та Максим Славинський завершили 1890 року. (18) грудня 1890 року Леся повідомляє про це в листі з Луцька до дядька Михайла Драгоманова: «Гейне мій завтра поїде вже до друку, я йому дуже рада! Сим випуском вийдуть: „Lyrisches Intermezzo”, „Heimkehr” та „Harzreise”. [14, 65]. Було узгоджено і підтримано псевдонім М. Славинського – Стависький, який походив від назви містечка Ставище на Київщині, де народився. Усього вони переклали 143 твори, із них Леся Українка – 92, М. Стависький – 51. Лірична співанка (55) «Ich hab im Traum geweinet» («Я плакав у сні») перекладена і Лесею Українкою, і М.Ставиським.

Видати їхній переклад «Книги пісень» Г. Гейне допомагав І. Франко, наглядаючи за друком. Наприкінці червня 1892 року книжка побачила світ. Цього ж року І. Франко також друкує «Вибір поезій» – свої переклади творів Г. Гейне, наголосивши

у передньому слові на популярності серед українських письменників перекладів ліричних творів цього автора – цих «дрібних перлин» німецької поезії. На Україні переспіви й переклади поезій видатного німецького письменника з'являються з 1853 року, зокрема їх авторами були Б. Дідецький, В. Шашкевич, П. Куліш, Ю. Федькович, М. Старицький та ін. Мету своїх перекладів І. Франко окреслює так: «Отсей томик має [...] вказати нашій громаді Гейне вже не як закоханого трубадура, не як автора любовних поезій, але як борця за свободу людської одиниці, її громадського ділання, її думок, переконань і сумління» [15, 442]. У цьому «Виборі поезій» І. Франко поряд із поемою «Німеччина. Зимова казка», «Єврейськими мелодіями» подає 28 творів з «Ліричного інтермецо». Він дослівно перекладає назву цього підрозділу, наголосивши, що поезії з нього були надруковані 1823 року і розміщені між трагедіями «Альманзор» і «Раткліф» [15, 444]. Цикл згодом увійшов до «Книги пісень» [3, 356].

У передмові до книги перекладів Лесі Українки та Максима Стависького Олена Пчілка, яка сприяла цьому виданню, відзначає: «Про високу вартість сих Гейнових творів нема що багато говорити, – вони мають всесвітню славу, хоча се «не більше» як пісні про кохання, однак сі, мовляв сам Гейне, «скрижалі серця» виявляють стільки поезії, стільки чулого людського життя, що не даремно здобули вони ту всесвітню славу, не даремно переложено їх на всі літературні мови» [7, 5].

Вітаючи вихід у світ першого видання «Літературної громадки», Олена Пчілка наголошує на труднощах перекладу творів усесвітньо знаних майстрів слова, на необхідності перекладачеві мати великі знання і власний талент, адже «даючи багатий світовий зміст, твори славетних знавців слова, їх стиль, мають багато послужити, при пильній праці перекладачів, до вироблення вдатної, добірної літературної мови нашої» [7, 6].

Своє критичне слово про українські переклади Г. Гейне сказав Осип Маковей. У трьох числах «Зорі» за 1892 рік публікуються його замітки «Про руські переклади поезій Г. Гайного (№ 19. – С. 376–378; № 20 – С. 395–397; № 21. –

С. 414–416). Загальний висновок Осипа Маковоя: «...переклади ті (Лесі Українки і М. Стависького – Н. С.) – здобуток нашої літератури» [13, 93].

О. Маковей мав зауваження щодо поодиноких слів, які використали молоді перекладачі, як-от: «пломінь», «палац», «строкатий», «прийдешність», «розпука», «будучність» («будучина») та ін., які й тепер уживаються в українській мові, а тоді не сприймалися «галицьким вухом»... Не вдовольняють його деякі наголоси: «ясний» і «ясний», «мо́го» і «могó», «блідий» і «блідій». Радить він молодим перекладачам звернути увагу на рими. Деякі зауваги Маковоя цілком слушні.

Відгукнувся на збірку перекладів Михайло Драгоманов. Діставши від Ольги Франко «Книгу пісень», він, зокрема, писав у листі до Лесі Українки 23 січня (5 лютого) 1853 року з Софії: «Переклади з Гейне читаються легко. Це вже багато, тільки досить далеко переложені. Особливо злість Гейне не вийшла, може, через те, що ви з М. С[лавинським] добрі люди» [4, 191]. У травні 1893 року Леся Українка дякує М. Драгоманову та його дружині за те, що «показують недохват у нашому Гейне», і повідомляє про підготовку наступної книжки перекладів німецького класика. Рік 1893 був особливим і незабутнім у творчій долі письменниці, бо побачила світ її перша поетична збірка «На крилах пісень», на яку теж із нетерпінням чекав М. Драгоманов та й сама авторка.

Після виходу «Книги пісень» Леся Українка продовжувала перекладати поезії Г. Гейне. Вона підготувала реферат про творчість видатного поета, не раз у листах до друзів цитувала його вірші, рядки з поезій, переклала його сатиричну поему «Атта Троль». Роботу над нею Леся Українка розпочала в 1889 році. Разом із передмовою надіслала її до друку О. Маковоєю 1893 року. Мріяла про спільне видання із М. Славинським: «Всесвітні твори. Генріх Гейне. „Атта Троль“. Романси і „Німецьке море“». (Переклад Лесі Українки і Максима Славинського» (лист до Олени Пчілки від 19 січня 1894 р.). Її переклад опублікував І. Франко у журналі «Літературно-науковий вістник». – 1900. – Кн. 1. – С. 102–112; Кн. 2. – С. 204–228. Через три роки з'явилося

видання: Гейне Генріх. Атта Троль. Раткліф. Балади. / Перекл. Лесі Українки і Максима Славинського. – Львів : Вид. ред. «Літ.-наук. вістн.», 1903. – Т. 6. – 134 с.

У співавторстві зі Славинським 1905 року мало вийти ще одне видання поезій Г. Гейне «Ліричні співанки, поеми і балади. Збірник Лесі Українки і М. Славинського» (400 сторінок). Рукопис було дозволено до друку цензурою, але з невідомих причин він не був опублікований.

Ім'я М. Славинського – доброго і щирого друга – часто згадується в листах Лесі Українки. Незважаючи на те, що доля їх роз'єднала, вони спілкувались, підтримували один одного за різних обставин. 23 вересня 1911 року в листі до Олени Пчілки він зізнається: «Я ще раз скажу, що Ваш лист мені милий, бо в ньому нема нічого іншого, як правда, а тон його мені милий, бо він мені нагадує колишні часи й знов-таки ту Вас, що я і любив, і шанував. І тепер, через багато років, коли багато дечого перейшло поверх голови і тяжкого, і любого, лихого і доброго, свого, чужого й загального, я з тою ж само шаную згадую мою „хрещену матір” по літературі, яку я і тоді мав до Вас. Можна з Вами не згоджуватись в усіх думках, можна навіть боротись з Вашим світоглядом, але не можна не шанувати Вас за той священний вогонь любові до рідного краю й народу, що завше горів у Вас, горить і досі. І більше скажу: зустрінувшись з Вами, не можна не запалитися від Вас тим вогнем і не понести з собою у дальше життя своє хоч маленьку його іскру...» [10, 403]. 28 квітня 1911 р. в листі до письменниці М. Славинський пише: «Зараз прочитав, що Лариса Петрівна приїхала до Києва і що їй покращало в Єгипті. Дуже прошу передати їй найщиріші вітання мої: теплом і світом повні мої спогади про те, як ми колись-то і під Вашою президією працювали разом з нею» [10, 404].

Поезії Г. Гейне здобули широку популярність в Україні й у наступні роки. Їх перекладали: П. Грабовський, Б. Грінченко, А. Кримський, Д. Загул, В. Кобилянський, П. Тичина, В. Сосюра, Д. Павличко, М. Лукаш, Д. Паламарчук, В. Коптілов та ін. «Книга пісень» Г. Гейне надихнула багатьох композиторів, зокрема з-поміж українських: С. Людкевича, Б. Лятошинського,

Л. Ревуцького, а особливо М. Лисенка. Микола Віталійович Лисенко поклав на музику шість перекладів Лесі Українки із гейнівської лірики, серед них: «Коли настав чудовий май», «Чого так поблідли ті рожі ясні» (у пізнішій редакції – «троянди ясні»), «В розкішній красі таємничій», «Не жаль мені», «У мене був коханий рідний край», «Тебе, моя любко єдина».

«Пісня є критерієм первинності, споконвічності», – наголошував Г. Гейне. Вихід його «Книги пісень» у перекладах Лесі Українки та М. Славинського став загальнонаціональною подією.

Внаслідок жорстоких урядових заборон українські письменники, які жили в Російській імперії, змушені були друкуватися в Галичині. На прохання Олени Пчілки вирішення видавничих питань, пов'язаних із долею першої оригінальної збірки поезій Лесі Українки, знову взяв на себе І. Франко. Дружні особисті контакти з родиною Франків, співпраця у часописах сприяли проханню Олени Пчілки, висловленому в листі за вересень 1891 року, допомогти видати у Львові збірку віршів дочки. «Коли ж би Ви вже були такі добрі, що хотіли б потрудитися, наглядаючи за друком, то я би воліла надрукувати осібною книжечкою Лесині вірші, котрих набралось вже й багато, коли зібрати все, що лежить ще нікуди не послане» [13, 82]. І. Франко дає згоду (лист до Олени Пчілки за жовтень 1891 р.). Він просить надіслати Лесині переклади творів В. Гюго для видання «Антології європейських поетів». Оригінальні вірші радить видавати осібно, не включаючи перекладів. Повідомляє, що якнайшвидше чекає від молодой авторки план майбутньої книжки.

2 травня 1892 року Леся Українка інформує І. Франка про надіслану першу частину збірки, дякує за допомогу «вийти у світ з її піснями».

«Вельмишановний добродію!

Оце я врешті зладила до друку свої вірші. Ви-сьте були такі ласкаві, що згодились провадити се видання, отож тепер звертаюся до Вас. Побачили ми, що видавати щось за кордоном і корегувати тут – річ дуже затяжна, отож мушу я добрих людей трудити своїм виданням. Збірник має видаватись моїм коштом, тільки вже Вашим заходом. Я б хотіла, щоб він був такого типу,

як наше видання Гейне, що вже досі скінчене. Всі видатки, які треба, – мої, чи на коректу, чи на що слід. Тільки останню коректу, будьте такі ласкаві, самі протримайте, то вже буде мені на певність, що хоч у моїх віршах і є помилки поетичні, та не буде друкарських» [14, 132].

І. Франко відредагував та здійснив коректуру збірки «На крилах пісень». Як «не досвідчена у видавецькому ділі», Леся Українка дослухалася до порад письменника, однак погоджувалася не з усіма його зауваженнями (а таких 12), щонайперше з тими, які стосувалися написання та наголошування деяких слів (див. лист до І. Я. Франка від 26 травня 1892 р.).

На час виходу поетичної збірки «На крилах пісень» українська література збагатилася збірками І. Франка «З вершин і низин» (1887, 1893), творами М. Старицького, Б. Грінченка, В. Самійленка. Але вірші Лесі Українки мали свій неповторний голос і «широку шкалу почувань» (І. Франко).

Розглядаючи лірику Лесі Українки на тлі еволюції форм вітчизняної поезії, відомий літературознавець Б. Якубський акцентує на її новаторстві – змістовому і формальному, розширенні строфіки й метрики віршів, а О. Бургардт у статті «Леся Українка і Гайне» констатує помітний вплив Гейне на художні засоби і стиль письменниці.

У метафоричній назві збірки «На крилах пісень» відчувається Гейнівське «Auf Flügeln des Gesanges». У «Ліричних співанках» із «Книги пісень» Г. Гейне (вірш 9, пер. Лесі Українки) читаємо:

Тебе, моя любко єдина,
На крилах пісень понесу
Над Ганг, – там розкішна країна,
Там знаю долину – красу...

Збірка «На крилах пісень» складається із 69 поезій та трьох поем – «Самсон» (1888), «Місячна легенда» (1891–1892), «Русалка» (1885). Композиційно вона поділена на дві частини (друга розпочинається із римської цифри II). Хронології написання віршів не враховано. У цій збірці виразно використано

улюблений прийом поетеси – поєднання віршів у цикли: «Сім струн», «Зоряне небо», «Сльози-перли», «Подоріж до моря», «Кримські спогади», «Дитячі».

Серед перших відгуків на поетичну збірку Лесі Українки – стаття І. Франка «Наше літературне життя в 1892 році». Леся Українка названа однією з талановитих серед наймолодшого покоління письменників, а її збірка віршів «На крилах пісень» – найважливішим здобутком за 1892 р. (Зоря. – 1893. – № 1. – С. 15). Однак друкування книжки закінчилося тільки у березні 1893 року в друкарні Товариства ім. Шевченка.

У журналі «Зоря» (1893. – № 11) з'явилася рецензія О. Маковея «На крилах пісень. Твори Лесі Українки», бібліографічна замітка М. Комарова у рубриці «Нові книги» (1893. – № 7), рецензія І. Верхратського (підпис «Подоляк») у газеті «Діло» (1893. – № 88, 89).

О. Маковей увиразнює провідні мотиви збірки: «перший – то сумовитий погляд на своє життя і долю; другий – то культ природи; а третій – то культ України і світове горе». Він акцентує на автобіографічності поезій, гарній поетичній формі. Особливо імпонують йому ліричні поезії – їх образність, мелодійність. Це дає йому підстави зробити висновок, що Леся Українка – поетеса ліричного складу.

І. Верхратський позитивно оцінює форму поезій, їх різноманітну строфічну будову, відзначає пейзажну лірику та твори для дітей.

Осип Маковей на час написання рецензії не був знайомий із Лесею Українкою. Він надіслав їй критичні замітки – свої та І. Верхратського. Ці матеріали спонукали поетесу до відповіді, яка зафіксована у п'яти листах до О. Маковея (1893 – поч. 1894 рр.). У них – її роздуми над важливими тогочасними проблемами, які стосувалися літературної критики, літературної мови, значення біографії письменника для оцінки його творчості... Зокрема, у листі від 9 червня 1893 року вона зауважує: «Взагалі я рада, що мої вірші викликали критичну розмову, – нехай люди лають, аби не мовчали [...]. Нашій літературі багато чого бракує, але найбільш бракує доброї і талановитої критики. І Ви, і д. Верхратський

признаєте у мене порядну форму віршів, я сього не ставлю собі в велику заслугу, бо се ж повинність кожного, хто пише вірші не для забавочки тільки, добирати кращої форми. Правда, що у нас ще не всі пишучі зрозуміли сю повинність і думають, що для такої літератури, як наша, «всякое даяние благо» [...]. А я все-таки не вважаю нашої літератури за жебрачку. [...] не люблю тільки критики *ad hominem* (стосовно до людини. – *H. C.*), бо й справді, не в тім сила, чи поет молодий, чи старий, хворий чи здоровий, оптиміст чи песиміст у своєму житті, від того вірші його ні кращі, ні гірші[...] Ви боїтесь, що я не піду разом з духом часу, а зостануся позаду, – не думаю я сього. «На крилах пісень» не єсть моє останнє слово, а коли я думаю йти далі, то вже ж вперед, а не назад, інакше не варто було й виходити» (14, 154–155).

Леся Українка, уся родина Косачів із нетерпінням чекали бодай кількох примірників книги від львівських видавців. У листі до О. Маковея від 15–16 вересня 1893 р. письменниця просить, аби той довідався про долю її книжок («На крилах пісень» і перекладів з Гейне). Надіслані два примірники поетичної збірки дорогою пропали. Як виявилось, вони потрапили до цензури і були заборонені. Ось яким був висновок молодшого цензора А. Певницького: «Предосудительное направление этих стихотворений проявляется в тоскливых сетованиях на печальную якобы судьбу Малороссии, изнывающей будто бы под чужоземным игом, в желании скорого переворота ее положения, в сумасбродной мечте о возможности повстанием добыть независимость, в дикой мысли о том, что лучше бы Южной России погибнуть в волнах морских, чем пропадать в неволе у чужих (см[отри] стр. 72), в решении автора, уроженки Волынской губернии, покинуть родину и поселиться за границей для целей агитации, наконец, в фонетическом правописании [см[отри] стран[ицы] 19–20, 25, 29–31, 33, 34, 38, 44–45, 49, 54.

Ввиду сего предлагаю настоящую книгу запретить.

Одесса,

29 июня 1893

Младший цензор
А. Певницкий».

Цей висновок був поданий Головному управлінню у справах друку в Петербурзі [13, 97].

Збірку поезій Лесі Українки, як свідчить листування Олени Пчілки, О. Маковей пробував надсилати в листах окремими аркушами. 9 лютого 1894 року в листі до М. Драгоманова Леся Українка висловлює подив, що і до нього ще збірка не надійшла. «А знаєте, я сама ніяк не отримую цілого екземпляра, а все якісь неподібні шматки. От комедія!» [14, 220].

Людмила Старицька-Черняхівська залишила в пам'яті серця незабутню подію, коли до їхньої оселі прийшла Леся Українка зі збірками «На крилах пісень» та перекладами з Гейне, що вийшли накладом авторки за кордоном: «Пам'ятаю, як зараз, той день, коли Леся, молодесенька на той час дівчина, тоненька й висока, прийшла до нас з сими двома книжечками. Се було спільне свято... Се ж було не те почуття, з яким ми беремо тепер нову українську книжку, – се було почуття святобливої радості: ся ж книжка, що переїхала з такою великою небезпекою чи то в конверті, чи то в чийсь широкій кишені з-за кордону, лежала перед нами свіжа й лагідна, як реальна звістка про можливу долю українського слова, про якесь далеке майбутнє життя» [12, 400].

Література

1. Бовсунівська Т. «Книга пісень» Генріха Гейне як любовний роман / Т. Бовсунівська // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2002. – № 2. – С. 47–48.
2. Бургардт О. Леся Українка і Гайне / О. Бургардт // Українка Леся. Твори : у 12 т. – К. : Книгоспілка, 1928. – Т. IV. – С. VII–XXIV.
3. Гейне Г. Вибрані поезії / Г. Гейне. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1955.
4. Драгоманов М. Недруковані листи до Лесі Українки / М. Драгоманов // Червоний шлях. – № 5. – С. 187–200.
5. Косач-Кривинюк О. Нотатки до біографії Лесі Українки (Фрагменти) / О. Косач-Кривинюк // Спогади про Лесю Українку. – К. : Дніпро, 1971. – С. 54–79.
6. Мірошниченко Л. Михайло Косач (Правда документів і домисли) / Л. Мірошниченко // Леся Українка: доба і творчість. – Луцьк, 2009. – Т. 1. – С. 155–169.

7. Пчілка Олена. Передмова / О. Пчілка // Всесвітні твори. «Книга пісень» Генріха Гейне. Перекл. Лесі Українки і Максима Стависького. – Львів, 1892. – С. V– VII.

8. Пчілка Олена. Автобіографія // О. Пчілка. Оповідання з автобіографією. – Х. : Рух, 1930. – С. 5–47.

9. Пчилка Олена. Переклади зь Н. Гоголя (Два размаитыхъ зразкы) / О. Пчилка. – Київ, 1881. – С. 2–32.

10. Славінський Б. Зруйнований храм кохання // Славінський М. Заховаю в серці Україну. – К. : Юніверс, 2002. – С. 383–405.

11. Славінський М. Гортаючи сторінки життя // Славінський М. Заховаю в серці Україну. – К. : Юніверс, 2002. – С. 329–382.

12. Старицька-Черняхівська Л. Хвилини життя Лесі Українки / Л. Старицька-Черняхівська // Спогади про Лесю Українку. – К. : Дніпро, 1971. – С. 396–414.

13. Леся Українка. Документи і матеріали. 1871–1970 р.р. – К. : Наук. думка, 1971.

14. Леся Українка. Збір. творів : у 12 т. / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1975. – Т. 10.

15. Франко І. Передне слово. Генріх Гейне. «Вибір поезій» // І. Франко. Збір. творів. У 50 т. – К. : Наук. думка, 1978. – Т. 13. – С. 442–578.

16. Ц. Г. [Щеглинський Григорій]. Замітки критичні // Зоря. – 1887. – Ч. 18. – С. 307–308.

Сташенко Н. К истории публикаций и критических оценок первых поэтических сборников Леси Украинки.

Речь идет о публикации сборников переводов «Книги песен» Г. Гейне (в соавторстве с М. Стависким. – Львов, 1892) и оригинального сборника поэзий Леси Украинки «На крыльях песен» (Львов, 1893) и их критических оценок.

Ключевые слова: журнал «Зоря», литературный кружок «Плеяда», первые поэтические сборники Леси Украинки.

Stashenko N. On the History of First Publications by Lesia Ukrainka and Their Critical Evaluation.

The article is devoted to the publication of collection of translations of H. Heine “Books of songs” (with M. Stavitsky. – Lviv, 1892) and original poetic collection of Lesia Ukrainka’s “On the wings of songs” (Lviv, 1893) and their critical evaluation.

Key words: journal “Zoria”, literary circle “Pleiada”, fiers poetic collections by Lesia Ukrainka.